



Folkhälsomyndigheten

# Ålderskontroll vid försäljning av tobaksvaror och vissa nikotinprodukter via automater, obemannade butiker samt internet

## Syfte

Vägledningen vänder sig till kommunala handläggare som utreder ansökningar om tillstånd att sälja tobaksvaror, samt utövar tillsyn av handel med tobaksvaror, e-cigarettor och påfyllningsbehållare samt tobaksfria nikotinprodukter.

Vägledningens syfte är att skapa en enhetlig handläggning i landets kommuner när det gäller bedömning av om ålderskontrollen är uppfylld vid försäljning via automater, obemannade butiker samt internet.

## Definitioner

Hädanefter använder vi i publikationen orden ”produkten” eller ”produkterna”, istället för att skriva ut ”tobaksvara” och ”e-cigarettor och påfyllningsbehållare” ”tobaksfri nikotinvara” om vi avser samtliga produktkategorier.

## Förkortningar

Lag om tobak och liknande produkter (2018:2088) – LTLP

Lag om tobaksfria nikotinprodukter (2022:1257) – LTN

## Skydd för barn och unga

Både LTLP och LTN är sociala skyddslagar (prop. 2017/18:156 s. 133 och prop. 2021/22:200 s. 164). Barn och unga är en särskilt skyddsvärd grupp för skyddslagstiftningen, vilket gör det angeläget att förhindra att personer under 18 år får tillgång till produkterna. Det är därför av vikt att kommunerna vid utredning av en ansökan om att sälja tobaksvaror samt vid tillsyn av handlarna av samtliga av produktkategorierna har i åtanke att det är en skyddslagstiftning.

Den som i sin näringsverksamhet säljer eller lämnar ut en tobaksvara, en elektronisk cigarett eller påfyllningsbehållare eller en tobaksfri nikotinprodukt ska förvissa sig om att mottagaren har uppnått 18 års ålder. Produkterna ska tillhandahållas på ett sådant sätt att mottagarens ålder kan kontrolleras. Detta gäller oavsett varifrån eller hur varan säljs eller lämnas ut.

I egenkontrollprogrammet ska det finnas rutiner som redogör för hur ålderskontrollen ska ske och hur handlaren säkerställer att åldersgränsen vid köp eller utlämnande inte kan kringgås

## Gällande rätt, förarbeten och rättsfall

### Relevanta bestämmelser

#### *Egenkontroll*

Enligt 5 kap. 6 § och 16 § LTLP ska den som bedriver försäljning av tobaksvaror, e-cigarett eller påfyllningsbehållare utöva egenkontroll över försäljningen och ha ett för verksamheten lämpligt egenkontrollprogram. Samma sak gäller vid försäljning av tobaksfria nikotinprodukter (18 § LTN). Vägledning om egenkontrollprogram finner du här:

[Vägledning till kommunerna och handlarna om egenkontrollprogram — Folkhälsomyndigheten](#)

#### *Försäljning och utlämnande*

Produkterna får inte säljas eller på annat sätt lämnas ut i näringsverksamhet till den som inte har fyllt 18 år. Den som lämnar ut en sådan vara eller produkt ska förvissa sig om att mottagaren har uppnått den åldern (5 kap. 17 § LTLP och 19 § LTN).

Om det finns särskild anledning att anta att varan eller produkten är avsedd att lämnas över till någon som inte har fyllt 18 år, får den inte lämnas ut (5 kap. 17 § LTLP och 19 § LTN).

På försäljningsställen ska det finnas ett tydligt och klart synbart meddelande med information om förbudet mot att sälja eller lämna ut de aktuella varorna och produkterna till den som inte har fyllt 18 år (5 kap. 17 § LTLP och 19 § LTN).

#### *Möjlighet till ålderskontroll oavsett försäljningssätt*

Produkterna som säljs till konsumenter ska tillhandahållas på ett sådant sätt att det går att kontrollera mottagarens ålder. Detta gäller även när försäljningen sker genom automat, distansförsäljning eller på liknande sätt (5 kap. 18 § LTLP och 20 § LTN).

## Förarbeten

I förarbetena till den tidigare gällande tobakslagen (1993:581) finns resonemang om ålderskontroll som fortfarande har giltighet.

I propositionen Åldersgräns vid tobaksköp 1995/96:228 sid. 26 framgår det att om det föreligger tveksamhet beträffande åldern på kunden, ska legitimation begäras. Om legitimation inte lämnas ska försäljning vägras.

I fråga om bestämmelsen att en tobaksvara inte får lämnas ut om det finns särskild anledning att anta att varan är avsedd att tillhandahållas någon som inte uppnått 18-årsgränsen anges att den tar sikte på de fall där det för utlämnaren står klart eller borde stå klart att fråga är om langning av tobaksvaran.

I fråga om automatförsäljning anges i propositionen att regleringen får till följd att en sådan försäljning bara är tillåten när automaten är uppställd antingen i en lokal till vilken underåriga inte har tillträde eller på ett sådant sätt att den kontinuerligt är under uppsikt av säljarens personal. Det framhålls att oavsett placering så är det alltid säljaren som har ansvaret för att se till att försäljning av tobak inte sker till någon under 18 år.

Sker försäljning av tobaksvaror via postorder krävs att näringsidkaren organiserar verksamheten så att åldersgränsen inte kan kringgås (prop. 2004/05:118 sid. 57).

Motsvarande regler om ålderskontroll som på tobaksområdet ska gälla för e-cigarett och påfyllningsbehållare och tobaksfria nikotinprodukter (prop. 2016/17:132 sid. 59 respektive prop. 2021/22:200 s. 192 ). Folkhälsomyndigheten bedömer att likvärdiga krav i fråga om ålderskontroll kan ställas på ett egenkontrollprogram enligt LTN som på ett egenkontrollprogram enligt LTLP.

## Rättsfall

Ett kammarrättsavgörande (kammarrätten i Sundsvalls dom 2020-12-17 i mål 2752-20) kan ge viss vägledning när det gäller egenkontroll vid försäljning genom automater. I avgörandet, som avser försäljning av tobaksvaror från automater uppställda i annans lokaler (en nattklubb), nekades tillstånd till försäljning med hänvisning till att sökanden inte visat att verksamheten skulle komma att bedrivas i enlighet med lagens krav avseende egenkontroll och egenkontrollprogram.

Av egenkontrollprogrammet ska det enligt domstolarna exempelvis framgå hur näringsidkaren säkerställer att ålderkontroll sker, vilket bl.a. innefattar att langning undviks, samt att personalen informeras om och får det stöd som den behöver för att kunna följa lagen och anslutande föreskrifter. Dessa krav uppfylldes enligt domstolarna inte av sökanden i detta fall.

Sökanden hade vidare lagt över delar av egenkontrollen på ägaren av nattklubben där automaten stod uppställd. Detta medförde att sökanden i stor utsträckning fick förlita sig på återrapporteringen från nattklubbsägaren. Det minskade sökandens

möjligheter att själv uppmärksamma fel, brister och behov - liksom vilka åtgärder som behövdes vid försäljningsstället för att erforderlig egenkontroll skulle säkerställas. Ett sådant överlämnande innebar därför enligt domstolarna att sökanden inte kunde anses ha visat att verksamheten skulle komma att bedrivas i enlighet med lagen i fråga om egenkontroll och egenkontrollprogram.

## Försäljning via automat

### Försäljning hos tillståndshavaren samt den som anmält försäljning

Vid försäljning via automat som är placerad hos näringsidkaren som har tillstånd att sälja tobaksvaror eller anmält försäljning av e-cigarett samt påfyllningsbehållare och tobaksfria nikotinprodukter förekommer det att kunden betalar för varan i kassan och sedan hämtar ut den i en automat som finns på en annan plats i lokalen. Det är säljarens ansvar att säkerställa att ålderskontroll kan ske vid båda dessa moment, dvs. både vid köpet och utlämnandet.

Av förarbetena framgår det att försäljning endast är tillåten när automaten är placerad på ett sådant sätt att den kontinuerligt bevakas av säljarens personal (prop. 1995/96:228 sid. 26).

Även vid automatköp måste det gå att ta ställning till om det finns särskild anledning anta att varan eller produkten är avsedd att lämnas över till någon som inte fyllt 18 år. Om det finns anledning att misstänka det får köpet eller utlämnandet inte ske.

Kommunen kan vid sin utredning och bedömning av ansökan om tillstånd och vid sin tillsyn bedöma om:

- ålderskontroll kan ske både vid köpet och utlämnandet av varanautomaten är
- automaten är placerad på ett sådant sätt att den kontinuerligt bevakas av säljarens personal
- det finns ändamålsenliga rutiner som förhindrar personer under 18 år från att köpa eller hämta ut varan

### Försäljning i annan lokal än hos tillståndshavaren eller den som anmält försäljning

Vid försäljning i annan lokal än tillståndshavarens eller den som anmält försäljning, är det i regel inte näringsidkaren som innehar tillståndet eller anmält försäljning, eller dennes personal som har uppsikt över försäljningen och utlämnandet. Även vid denna typ av försäljning ska det finnas rutiner som förhindrar personer under 18 år att köpa eller hämta ut varan. Detta gäller vid försäljning av samtliga produkter.

Om det finns särskild anledning att anta att varan är avsedd att tillhandahållas någon som inte fyllt 18 år får försäljning eller utlämnande inte ske.

Försäljning i annan lokal än tillståndshavarens prövades av KR i Sundsvall i mål 2752-20 (se ovan). Av domen framgår att om en sökande lämnar över delar av egenkontrollen på andra minskar sökandens möjligheter att själv uppmärksamma fel, brister och behov - liksom vilka åtgärder som behövs vid försäljningsstället för att erforderlig egenkontroll ska kunna säkerställas.

Ett sådant överlämnande kan således medföra att sökanden inte lever upp till lagens regler om egenkontroll och egenkontrollprogram. Det framgår inte av domen hur stor del av egenkontrollen som kan läggas över på annan part innan verksamheten upphör att bedrivas i enlighet med reglerna om egenkontroll och egenkontrollprogram.

Kommunen kan vid sin utredning och bedömning av ansökan om tillstånd och vid sin tillsyn bedöma om:

- ålderskontroll kan ske både vid köpet och utlämnandet av varan
- automaten är placerad på ett sådant sätt att den kontinuerligt bevakas av säljarens personal
- det finns ändamålsenliga rutiner som förhindrar personer under 18 år från att köpa eller hämta ut varan.
- sökanden eller den som anmält försäljning lämnat över delar av egenkontrollen på annan aktör lever upp till lagens regler om egenkontroll och egenkontrollprogram.

## Försäljning i obemannade butiker

Även vid försäljning i obemannad butik ska den som säljer eller lämnar ut varan förvissa sig om att ålderskravet är uppfyllt. Det är då upp till den som ansöker om tillstånd att sälja tobaksvaror visa att kraven på ålderskontroll uppfylls både vid ansökan om tillstånd samt vid försäljningen och vid utlämnandet av produkten. Detta oavsett vem som lämnar ut varan eller hur överlämnandet kommer att ske. Kravet på att förvissa sig om ålderskravet är uppfyllt gäller även vid anmälningspliktig försäljning av e-cigarett och påfyllningsbehållare samt tobaksfria nikotinprodukter.

Vid försäljning av varor i lokal som är obemannad ställs det samma krav som vid annan försäljning av dessa varor gällande ålderskontroll. Den som säljer eller lämnar ut en vara ska förvissa sig om att mottagaren fyllt 18 år.

Även vid försäljning i obemannade butiker måste det gå att ta ställning till om det finns särskild anledning att anta att varan eller produkten är avsedd att lämnas över till någon som inte fyllt 18 år.

Även i en obemannad butik måste kommunen kontrollera att tillståndshavaren kan uppfylla samtliga krav som lagstiftaren ställer gällande ålderskontrollen innan tillstånd kan meddelas. Detsamma gäller vid tillsyn av anmälningspliktig försäljning.

Kommunen kan vid sin utredning och bedömning av ansökan om tillstånd och vid sin tillsyn bedöma om:

- ålderskontroll kan ske både vid köpet och utlämnandet av varan
- det finns ändamålsenliga rutiner som förhindrar personer under 18 år från att köpa eller hämta ut varan.

## Försäljning via internet

I förarbetena till tobakslagstiftningen (propositionerna 1995/96:228 och 2004/05:118) finns uttalanden om postorderförsäljning, men inga om internetförsäljning. Folkhälsomyndighetens bedömer att internetförsäljning och postorderförsäljning har stora likheter. Processen är likvärdig, varan exponeras i en publikation eller på internet, beställningen sker från annan plats än den som säljer varan, varan skickas efter försäljningen för att oftast lämnas ut av annan näringsidkare. Uttalandena i förarbetena om postorderförsäljning bör därför enligt Folkhälsomyndighetens bedömning kunna användas även på internetförsäljning.

Vid försäljning via internet ska den som säljer eller lämnar ut varan förvissa sig om att ålderskravet är uppfyllt. Det är då upp till den som ansöker om tillstånd att visa att kraven på ålderskontroll uppfylls både vid försäljningen och vid utlämnandet av produkten. Detta oavsett vem som lämnar ut varan eller hur överlämnandet kommer att ske. Folkhälsomyndigheten gör den bedömningen det samma gäller även vid verksamhet som är anmälningspliktig försäljning av e-cigarett och påfyllningsbehållare samt tobaksfria nikotinprodukter.

Oavsett vilken lösning som valts för att säkerställa att den som köper varan verkligen är över 18 år, följer av lagtexten att det även vid internetförsäljning måste gå att ta ställning till om det finns särskild anledning anta att varan eller produkten är avsedd att lämnas över till någon som inte fyllt 18 år.

Vid försäljning via internet kan det uppstå situationer där den som säljer varan och lämnar ut varan kan vara olika näringsidkare eller personer. På köparsidan kan den som köper varan och tar emot varan vara olika personer. Även vid försäljning via internet ska det finnas rutiner för att 18-årsgränsen är uppfyllt både vid köpet och vid utlämnandet. Den som lämnar ut varan kan vara en helt annan näringsidkare än den som sålt varan. Den som lämnar ut varan kan vara en näringsidkare som varken har tillstånd att sälja tobaksvaror, eller anmält att den ska sälja e-cigarett och påfyllningsbehållare eller tobaksfria nikotinprodukter.

|

Även vid internetförsäljning bör det beaktas att en tillståndshavare inte kan lämna över en stor del av sina skyldigheter enligt egenkontrollprogrammet till en annan person, eftersom det skulle försvåra insynen och tillsynen som tillståndsgivaren ska utföra. Vidare försvåras ett eventuellt ansvarsutkrävande om reglerna inte följs (jfr t KR i Sundsvall i mål 2752-20 se ovan). Folkhälsomyndigheten gör den bedömningen att det samma gäller även vid försäljning av e-cigarett samt tobaksfria nikotinprodukter även om det inte är tillståndspliktig verksamhet.

Kommunen kan vid sin utredning och bedömning av ansökan om tillstånd och vid sin tillsyn bedöma om:

- ålderskontroll kan ske både vid köpet och utlämnandet av varan
- det finns ändamålsenliga rutiner som förhindrar personer under 18 år från att köpa eller hämta ut varan.
- sökanden eller den som anmält försäljning lämnat över delar av egenkontrollen på annan aktör lever upp till lagens regler om egenkontroll och egenkontrollprogram.